

Kanser tedavisi sonrası iş yaşamı

Work life after cancer treatment

Yasemin Özer Güçlüel¹, Gülcan Kendirkıran²

¹Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İstanbul, yasoozer@gmail.com, 0000-0003-3325-8502

²Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Albeyköy – İstanbul, gulcank_87@hotmail.com, 0000-0002-3243-9590

Anahtar Kelimeler:
Kanser, Kanser Tedavisi, İş, Uzun
Dönem Etkiler

Key Words:
Cancer, Cancer Treatment Work,
Longterm Effects.

**Sorumlu Yazar/Corresponding
Author:**
Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Hemşirelik Bölümü,
İstanbul, yasoozer@gmail.com,
0000-0003-3325-8502

DOI:
10.52880/sagakaderg1257599.

**Gönderme Tarihi/Received
Date:**
28.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted Date:
14.08.2023

**Yayımlanma Tarihi/Published
Online:**
01.12.2023

ÖZ

Giriş-Amaç: Kanser tedavisi sonrası bireylerin önemli bir kısmı iş yaşamına geri dönmek zorunda kalmaktadır. İşe dönüş, bireylerin bir kısmı için normal hayata dönmek, yeni bir başlangıç yapmak anlamına gelirken, bir kısım için ise maddi olanaksızlıklardan dolayı ihtiyaçtır. Günümüzde bu alanda yapılan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Kanserden sağkalımların artması nedeni ile bu bireyler çalışan nüfusun önemli bir parçasını oluşturacaklar ve önümüzdeki yıllarda kanser tedavisi sonrası iş hayatında olanların ihtiyaçları daha çok ön planda olacaktır. Bu derleme çalışmada amaç, kanser tedavisi sonrası dönemdeki bireylerin iş yaşamındaki sorunlarına dikkati çekmek ve farkındalık oluşturmaktır. Kanser ve tedavisinin geç dönemde birçok etkisi görülebilmektedir. Bu etkiler kişiden kişiye, kanserin türüne ya da alınan tedaviye göre değişiklikler gösterebilmektedir. İş hayatında olan kanser sonrası çalışan bireyler bu etkilerle baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde konu ile ilgili araştırmalar yapılmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde çalışanların sorunlarını inceleyen çalışmalar oldukça azdır. Bu bireylerin tedavi sonrası sağlıklı bir çalışma hayatı başlangıcı yapabilmeleri ve çalışma hayatına uyum sağlayabilmeleri için destek ve tavsiyelere ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu destek hem onkoloji ekibi üyeleri, hem işverenleri tarafından verilmeli ve kanser tedavisi sonrası çalışmalara öncelik verilmelidir. Yapılan bu çalışma ülkemizde yapılacak diğer çalışmalar için yol gösterici olacaktır.

ABSTRACT

Introduction-Aim: After cancer treatment, a significant number of individuals have to return to work life. While returning to work means returning to normal life and making a new start for some individuals, it is a necessity for others due to financial difficulties. Today, studies in this area are very limited. Due to the increase in cancer survival, these individuals will constitute an important part of the working population and the needs of those who are in business life after cancer treatment will be more prominent in the coming years. The aim of this study is to draw attention to the problems in the business life of individuals in the post-cancer treatment period and to raise awareness. Many effects of cancer and its treatment can be seen in the late period. These effects may vary from person to person, depending on the type of cancer or the treatment received. Individuals working after cancer in business life have to cope with these effects. Although there are studies on the subject in developed countries, there are very few studies examining the problems of workers in developing countries. These individuals need support and advice so that they can start a healthy working life after treatment and adapt to working life. This support should be provided by both oncology team members and their employers, and post-cancer treatment work should be given priority. This study will be a guide for other studies to be done in our country.

GİRİŞ

Kanser kişiye özgü bir hastalıktır ve tedavisi kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir. Kanser tedavisindeki amaç hastalığı yok etmek ya da kişinin yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyebilmek için hastalığı kontrol altında tutmayı sağlayabilmektir (Baykara, 2016; Kizir ve Güveli, 2020). Kanserde, hedefe yönelik tedavi yöntemleri kullanılması, tedavi protokollerindeki gelişmeler ve erken tanı olanakları ile kanserden sağkalım oranları olumlu yönde etkilenmektedir (Siegel

et al., 2022). Sağkalımlarla ilgili olumlu gelişmeler ve birçok ülkede emeklilik yaşının artması nedeniyle önümüzdeki yıllarda çalışan nüfusun içinde kanser tedavisi alan ya da tedaviden sonra iyileşmiş olan bireylerin sayısının artması beklenmektedir (de Boer et al., 2020a; Tamminga et al., 2020). Kanser tanısı alan bireylerin çoğunluğu çalışma yaşamı döneminde bu tanıyla karşılaşmakta ve bu nedenle iş yaşamlarında tedaviden sonraki dönem oldukça önem kazanmaktadır (de Boer et al., 2020a; Kong et al., 2021; Viseux et al., 2022).

Kanser tedavisinden sonraki süreçte olan bireyler, olağan çalışma yaşamına dönmeyen birçok olumlu etkileri yanında olumsuz etkileriyle de karşılaşabilmekte olup bu bireylerin yaşadıkları sorunları inceleyen çalışmaların günümüzde yeterli sayıda olmadığı görülmektedir (Troeschel et al., 2018; Rowland et al., 2019; Tamminga et al., 2020). Yaşanan sorunlar ise bireylerde iş stresi yaşanmasına, işe dönüş oranlarındaki düşümlere, işten ayrılmalara ve yaşam kalitelerinin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir (Dewa et al., 2018; Arndt et al., 2019; So et al., 2022). Kanser tedavisi sonrasında bireylerin çalışma yaşamlarına yeniden iyi bir başlangıç yapabilmeleri ve iş yaşamlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için gerekli değerlendirmelerin yapılması ve önlemlerin alınması gerekmektedir (Kline et al., 2018; Kong et al., 2021). Bireylerin çalışma yaşamlarında karşılaşacakları en önemli sorunlar arasında kanser ve tedavisinin etkileri bulunmaktadır (Arndt et al., 2019; Laidsaar-Powell et al., 2019; Rowland et al., 2019; Klaver et al., 2020). Bu etkilerin bilinmesi ile hem çalışan bireyler hem işveren ya da yönetici konumunda olanlar karşılıklı birbirini daha iyi değerlendirmiş ve anlamış olacaktır (Kline et al., 2018; Kong et al., 2021). Bireylerin kanser tedavisinden sonra sağlıklı bir çalışma hayatı başlangıcı yapabilmeleri ve çalışma hayatına devam edebilmeleri için desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu nedenle bu derlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmanın amacı, kanser tedavisi sonrası dönemdeki bireylerin iş yaşamındaki sorunlarına dikkati çekmek ve farkındalık oluşturmaktır.

KANSER TEDAVİSİNİN ETKİLERİ

Kanser Tedavisi Sonrası İş Yaşamı

Kanserli bireylerin önemli kısmı iş yaşamlarının hem kariyerleri hem aileleri için önemli rol oynadığı dönemlerde kanser ile karşılaşmaktadır (de Boer et al., 2020a; Kong et al., 2021). Literatür incelemesinde, kanser sonrası dönemde olan bireylerin yaşlarının çoğunun genç ya da daha ileri yaşlarda olduğu görülmektedir. Özellikle daha ileri yaşta olan bireyler, emeklilik yaşlarının artmasına ve sağlık sigortasına ihtiyaç duymaları nedeni ile işe tekrar geri dönmektedirler (Menhert, 2011; de Jong et al., 2016; Tamminga et al., 2020). Ayrıca tedavi sonrası dönemde çalışanların bir kısmı normal hayatlarına dönmek için, bir kısmı ise maddi nedenlerle (tıbbi ödemeler, faturalar, ödeme problemleri) iş hayatına dönmek istemektedir (Menhert, 2011; Kline et al., 2018; Connolly et al., 2021; Viseux et al., 2022). Literatürde finansal sıkıntı çekenlerin çoğunun genellikle kanser sonrası dönemde olan hastalar olduğu belirtilmektedir (de Jong et al., 2016; Kline et al., 2018). Kanser sonrası hayatta kalanlar özel ya da devlet sigortasına sahip olsalar bile cepten yapılan harcamalar çoğu kez onların ve

aileleri için oldukça fazla mali yük getirmektedir (Kong et al., 2021). Bu sebeplere bağlı olarak kanser hastaları, çalışan nüfusun önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Menhert, 2011; de Jong et al., 2016; Tamminga et al., 2020).

Kanser tedavisi sonrası dönemde, hastalık sürecine bağlı olarak işverenlerin çoğu bu bireylerin performanslarında eskiye göre düşüş olacağını düşünmekte ve bu sebeple de bazı bireyler, işsizlik ya da erken emekli olma gibi riskleri diğer çalışanlara göre daha fazla yaşamaktadırlar (Arndt et al., 2019; Hamzah et al., 2020). Ayrıca bireylerde kanser tedavisinin olumsuz etkileri yanında işini kaybetme korkusu, iş bulamama korkusu, çalışmak için kendinde yeterli gücü bulamama, dikkatini işe verememe ve çalışma yaşamında başarısızlık gibi düşüncelerde oluşabilmektedir (Kline et al., 2018; de Boer et al., 2020b; Hamzah et al., 2020).

Yaşanan birçok soruna rağmen iş hayatında bulunmak, bu kişilerde oldukça önemli yer tutmakta, bu bireyler için bir dönüş ya da yeni bir başlangıç anlamına gelmektedir (Butow et al., 2020). İşe geri dönüş, çalışma becerisi, kimlik ve yaşam koşullarını sürdürmek için önemli bir adım olarak görülmektedir (Butow et al., 2020; Connolly et al., 2021). Literatürde, bir işte çalışmanın yaşam kalitesini olumlu derecede etkilediği belirtilmektedir (Zamanzadeh et al., 2018; de Boer et al., 2020a; Chen et al., 2020). İş yaşamı koşullarının olumsuz etkileri yanında yapılan iş karşılığı alınan ücret, bu bireylerdeki yaşam kalitesine önemli katkılar sağlayabilmektedir (de Boer et al., 2020b).

Kanser Tedavisi Sonrası Bireylerin Çalışma Hayatında Yaşanan Sorunlar

Yapılan çalışmalarda kanser tedavisinin birçok olumsuz etkisinin olduğu görülmekte ve bu etkiler kısa ya da haftalar ve aylarca da sürebilmektedir (Rowland et al., 2019; Aydın, 2020; Jones et al., 2020). Kanser tedavisinin etkileri, kanserin türüne, alınan tedaviye, yaşa ve diğer faktörlere göre kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir (Shapiro, 2018; Jones et al., 2020). Kanser sonrası dönem ve kanser tedavisinin etkileri ile ilgili mevcut sağlık sistemlerinde boşluklar bulunmakta ve bu eksikliklere bağlı birçok kişi kanser ve tedavisinin olumsuz etkileri ile yaşamak zorunda kalmaktadır (Laidsaar-Powell et al., 2019; Rowland et al., 2019; Aydın, 2020).

Tedavi sonrası iş yaşamında karşılaşılan en önemli sorunların başında kanser ve tedavisinin etkilerine bağlı öz-yeterlilik, iş yetenekleri ve iş performansları üzerindeki olumsuz etkileridir (Butow et al., 2020; Chen et al., 2020; Kong et al., 2021; So et al., 2022). Dewa ve ark. (2018) yaptıkları nitel çalışmada, işe geri dönüşte karşılaşılan en büyük zorluklar arasında

kanser tedavisinin yan etkileri ile karşılaşmak olduğu belirtilmiştir. Connolly ve ark.(2021) yaptıkları çalışmada, işe dönen kanserli bireylerin çoğunun kanserin etkileri nedeni ile çalışma saatlerini azalttıkları görülmüştür.

Kanser ve tedavisine bağlı uzun dönem ya da geç dönem etkiler, bireylerin çalışma hayatlarında sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır (Arndt et al., 2019; Laidsaar-Powell et al., 2019; Rowland et al., 2019; Wolvers et al., 2019; Klaver et al., 2020). Görülen önemli semptomlardan biri yorgunluktur. Yorgunluk, günlük yaşam aktivitelerini etkilemekle birlikte bireylerin iş yaşamlarını da oldukça etkilemektedir (Wolvers et al., 2019; Bae et al., 2020). Yorgunluk, ağrı, sıcak basması gibi semptomların iyi yönetilememesine bağlı kişilerin iş kapasitesinde azalmalar görülmektedir (Kline et al., 2018; Bae et al., 2020). Yorgunluk dışında genel bilişsel işlevlerinde, kısa süreli bellekte düşüşler olabilmekte ve bu sorunlar iş kapasitelerine yansiyabilmekte ve bozulmuş iş kapasitelerine bağlı birçok olumsuz deneyim ise beraberinde yaşanmaktadır (Butow et al., 2020). Yaşanılan bu deneyim ve sorunlar, kişilerin kariyer başarıları ve iş seçimleri üzerinde olumsuzluklara yol açabilmekte, kişilerin iş yaşamını bırakmalarına neden olmaktadır (Menhert, 2011; Kline et al., 2018; Hamzah et al., 2020). İşverenler genellikle tedavi tamamlandıktan sonra devam eden sorunlar (yorgunluk, depresyon, anksiyete ve diğer psikososyal sıkıntılar gibi) ve yan etkiler konusunda anlayışsız davranabilmekte, işverenler ve iş arkadaşları, kanser sonraki dönem için yapılması gereken kontroller ve bu kontroller için gereken izin ihtiyaçları ve tedavi tamamlandıktan sonra bile devam eden fiziksel ve duygusal etkileri anlamayabilmektedirler (Kline et al., 2018).

Psikolojik olarak, kanser sonrası dönemde bireyler, bir kayıp duygusu, belirsizlik, özgüven sorunları, utanç duygusu ve kanserin tekrarlama korkusu ile baş etmek zorunda kalabilmekte ve yaşanan bu sıkıntılar bireylerde kalıcı kaygı oluşmasına neden olabilmektedir (Boelhouwer et al., 2021; Dphil et al., 2022). Bazı bireyler fiziksel ya da psikolojik sorunlarını iş yerlerinde, işveren ve çalışma arkadaşları ile sorun yaşamamak için açıkça ifade edememekte ve bu durum ise bireylerin sorunlarının daha çok artmasına sebep olabilmektedir (Duijts et al., 2017).

Yapılan çalışmalarda kanser teşhisi sonrası iş yaşamı ile ilgili zorlukların en büyük kısmının mevcut sosyal ve yasal sistemlere bağlı olduğu belirtilmektedir (Menhert, 2011; Kong et al., 2021). Ayrıca işveren ve yöneticilerin davranışlarına bağlı sorunlar da iş yaşamında sorunlar çıkmasına sebep olmaktadır (Menhert, 2011; Duijts et al., 2017; Kong et al., 2021). Bazı işverenler işe dönüş yapan bireyleri tam olarak iyileşmiş bir birey olarak

görmekte ve bireyler üzerindeki beklentilerini yüksek tutmaktadırlar (Greidanus et al., 2018; Butow et al., 2020). İşverenler tarafından bu bireylere normal çalışan olarak davranıldığı için gerekli destekler verilmemekte ve çalışma ortamları ile ilgili kolaylıklar sağlanmamakta olup bu durum ise kişilerde iş stresine yol açabilmektedir (Dewa et al., 2018; Arndt et al., 2019). Kong ve ark. (2021), çalışmasında işverenlerin bu bireylerle çalışmak istemedikleri için onları istifaya zorladıkları belirtilmektedir.

Kanser tedavisi sonrası iş yaşamında karşılaşılan sorunların bir diğeri ise damgalanma ve ayrımcılık yapılması sorunları olarak ifade edilmektedir (Butow et al., 2020; Kong et al., 2021). Bu durumlar ise kişilerin istihdam edilme olanaklarını engelleyebilmekte ve damgalanma nedeniyle kendilerini bir sorun olarak görmelerine sebep olmaktadır (Berger et al., 2020). Bazı durumlarda ise tam tersi davranışlar gösteren işverenler bu kişilere karşı aşırı sempatik, aşırı koruyucu davranışlarda bulunabilmektedir, hastalığın tekrarlama olasılığına karşı bazen de işe müdahale edilmesi gibi davranışlar sergileyebilmektedirler (Kong et al., 2021). Bu davranışlara bağlı olarak kişilerde engellenme, işten çıkartılma gibi olumsuz düşünceler gelişmesine neden olmaktadır (Butow et al., 2020).

Kanser Sonrası Dönemde İş Yaşamındaki Bireyler için Neler Yapılmalıdır?

Kanser tedavisi sonrası iyileşme ile birlikte iş hayatına dönecek olan bireylerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği, hangi konularda destek olunacağı gibi konularla ilgili çok fazla kaynak ya da çalışma bulunmamaktadır (Amir et al., 2008; Butow et al., 2020). Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde ise en çok gelişmiş ülkelerde yapılmış çalışmalar olduğu ve tüm kanser gruplarına yönelik olarak tüm ülkelerde daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir (Zamanzadeh et al., 2018; Butow et al., 2020; So et al., 2022).

Kanser tedavisi sonrası bireylerin, sağlıklı bir çalışma hayatı başlangıcı yapabilmeleri ve çalışma hayatına uyumu kolaylaştırabilmeleri için multidisipliner bir ekibin destek ve tavsiyelerine ihtiyaçları bulunmaktadır. Özellikle sağlık profesyonellerinden bu konuda destek ve bilgilendirmeler yapmaları beklenmektedir (Kline et al., 2018). Kanser tedavileri sona erdikten sonraki beklentiler ve kanser tedavisinin geç etkileri için nasıl izlenmeleri gerektiği konusunda bu bireyleri izleyen sağlık profesyonellerinin eğitimler alması sağlanmalıdır (Kong et al., 2021). Özellikle birinci basamak sağlık hizmeti sağlayıcıları olmak üzere kanserin ve tedavisinin uzun vadeli ve geç etkileri hakkında kapsamlı eğitim ve öğretim almalarının kolaylaştırılması gerekmektedir (Kline et al., 2018).

Kanser tedavisi ve etkileri yanında iş yaşamında yaşanan sorunlar da kişilerin yaşam kalitelerini olumsuz etkileyebilmekte (Menhert, 2011) ve bireylerde çalışma yeteneğinde azalmalar, fiziksel ve bilişsel şikayetlerde artmalara neden olabilmektedir (Bae et al., 2020; Boelhouwer et al., 2021). Fiziksel ve psikososyal sorunlar işverenler ya da iş arkadaşlarıyla doğrudan paylaşılabilir. Bu şekilde duygu ve düşünceler açıkça ifade edildiği için yaşanan sorunlar daha aza indirgenebilir (Duijts et al., 2017).

Yöneticiler, kurum içindeki çalışanları desteklemekten ve koordine etmekten doğrudan sorumlu kişiler olduklarından kanser tedavisi sonrası işe dönüş sürecinde de ilgili paydaşlar olarak kabul edilmektedirler (Greidanus et al., 2020; Viseux et al., 2022). Bu nedenle bu sürece rehberlik etmek hem bireylerin hem kurumun ihtiyaçlarına uyum sağlayabilmek için bilgili ve becerili olmalarına ihtiyaç bulunmaktadır (Tamminga et al., 2020; Viseux et al., 2022). İşverenler bu dönemde çalışanlarının ihtiyaçlarını anlayabilmeli ve işin her aşamasında destekleyici olmalı (Dewa et al., 2018; Arndt et al., 2019), gerekli durumlarda müdahalelerde bulunabilmelidir (Butow et al., 2020). Ayrıca kanserden iyileşenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yasal düzenlemeler ve özel programların geliştirilmesi de önerilmektedir (Bae et al., 2020; Kong et al., 2021). Bae ve ark. (2020) konu ile ilgili yaptıkları çalışmada "START" (Self-Assessment, Tailored Informatio, Lifestyle Management for Returning to Work Among Cancer Patients), isimli özel bir müdahale programı geliştirmiş oldukları görülmektedir. Kanser tedavisinin ve etkilerinin iş üzerindeki etkileri derinlemesine incelenmeli ve mesleki rehabilitasyon programları uygulanmalıdır (Menhert, 2011). Özellikle iş yeri hekimlerinin ve iş arkadaşlarının destekleri de bu dönemde önemli bir yer tutmaktadır (Butow et al., 2020). Bu tip programlar uygulanmıyorsa bu bireyler için daha hafif görevler, esnek çalışma saatleri uygulanabilir. Ayrıca imkanlar dahilinde özel dinlenme alanları sağlanabilir. İlk dönemlerde işin türüne özgü evden çalışma düzenlemeleri ve kansere özgü izinler bu bireylerde olumlu etkiler oluşturabilir (Menhert, 2011; Berger et al., 2020; Butow et al., 2020; Kong et al., 2021).

Kişilerde meydana gelen fiziksel kısıtlılıklar ve semptomlara yönelik olarak çeşitli başa çıkma yolları ve stratejiler geliştirilebilir. Örneğin iş yükünü yavaş yavaş artırmak, küçük molalar vermek, bilişsel zorluklar için hatıralatıcı takvimler ya da listeler oluşturmak gibi (Duijts et al., 2017; Butow et al., 2020). Tüm bu önerilere ek olarak bazı kişisel önlemler alınması da iş yerindeki semptomların azalmasında destek olabilir. Örneğin daha erken yatmak, evde daha az enerji harcayacak işler yapmak, tatil günlerinde ev işleri ile ilgilenmek ve fiziksel

aktivite düzeylerini yavaş yavaş artırmak gibi (Duijts et al., 2017; Butow et al., 2020). Tüm bu önerilere ek olarak bu bireylerin çalıştıkları sektörler ya da alanlar çok farklı olabileceği için akran desteği, profesyonel yardım gibi birçok farklı paydaştan farklı destekler alınabileceği önerilmektedir (Berger et al., 2020).

Kanser Sonrası İş Yaşamında Hemşirelik

Kanser tedavisi biten hastaların izleminde hemşire çok önemli bir role sahiptir ve kanser sonrası dönemde bireylerin bakımı önümüzdeki yıllarda sağkalm sayılarının artmasına bağlı olarak daha da önemli hale gelecektir (Watson et al., 2020; Güçlüel ve Can, 2022). Onkoloji alanında çalışan hemşireler bireylerin gerekli eğitim ve danışmanlıklarını yaparak kanser tedavisi sonrası dönemde uyumu kolaylaştırmada, gerekli takip ve değerlendirmelerin yapılmasında önemli görevleri olacaktır (Dewa et al., 2018; Güçlüel ve Can, 2022). Ekibin en önemli üyesi olan onkoloji hemşireleri; hasta ve yakınlarına ihtiyacı olan konularla ilgili destek olmalı, gerekli durumlarda bireysel ya da grup eğitimlerine katılmalarını sağlayarak bilgilendirmeler yapmalı, tedavi sonrası kontrol ve muayeneler hakkında yönlendirmeli ve hekime başvurulması gereken durumları mutlaka açıklamalıdır (Güçlüel ve Can, 2022).

Onkoloji hemşirelerinin yanı sıra özellikle halk sağlığı, ruh sağlığı ve iş sağlığı alanında çalışan hemşirelere de bu alanda önemli sorumluluklar düşecektir. İş sağlığı hemşireleri kanserli çalışanlara sağlık hizmetleri sağlamanın yanı sıra, işyeri ortamı için koordinatör olarak önemli roller oynamaktadırlar (Yoshikawa et al., 2019). İş yerinde oluşan sağlık sorunları, alınacak önlemler, çevre koşullarının düzenlenmesi gibi konularda iş yeri hemşiresi, kanser sonrası dönemde birey ve ailelerin eğitim ve danışmanlık ihtiyaçlarının belirlenmesinde ise halk sağlığı hemşirelerinin rolleri oldukça önemli ve faydalı olacaktır (Hemşirelik Yönetmeliği, 2011). Ayrıca uygulanacak psiko eğitimler, terapötik ortam oluşturma ve yönetimi, problem çözme becerisinin geliştirilmesi gibi konularda ruh sağlığı ve psikiyatri hemşiresi özellikle de konsültasyon liyezon psikiyatrisi hemşireleri destek olabilecektir (Hemşirelik Yönetmeliği, 2011; Üzümlü ve Nehir, 2019).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kanser tedavisi sonrası dönemle ilgili rehabilitasyonda eksiklikler mevcuttur. Kanser sonrası dönemdeki bireylerin başarılı bir iş başlangıcı yapabilmeleri ve işlerine uyumlu bir şekilde devam edebilmeleri için yaşadıkları sorunlar incelenmeli ve gerekli stratejiler uygulanmalıdır. Kanser tedavisi sonrası bu bireyler mutlaka sağlık profesyonelleri ile sürekli koordinasyon ve iletişim içinde olmalıdır. Bireylerin işe dönüş ve

devam etmeleri sürecinde ilgili onkoloji ekipleri ya da birinci basamak sağlık hizmetleri gerekli takip ve kontrolleri yapmalı ve bireylerinde takip ve kontrolleri takip etmesi sağlanmalıdır. Böylelikle iş hayatında yaşanacak sorunlarla ilgili erken dönemde önlemlerin alınması sağlanmış olacaktır.

Kanser tedavisi sonrası bireylerin yaşayabileceği zorluklarla ilgili işveren ve yöneticilerin bilgilendirmeleri ve farkındalıklarının artırılması sağlanmalıdır. İşveren ya da yöneticileri tarafından çalışma koşulları açısından desteklenmelidirler. Kanser tedavisi iş hayatı ile ilgili bilimsel çalışmalar yapılarak, gerekli ihtiyaçların ya da eksikliklerin tespit edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca bu alanda devletin politika ve desteği de oldukça önemlidir. Kanser sonrası iş hayatı için bireylerin kullanılacağı izinler, günlük çalışma saatleri, sağlık kontrollere gidebilmeleri için gerekli olanaklar, sosyal imkânlar ve bunun gibi birçok konu ile ilgili kararlar alınması bu bireyleri iş yaşamlarında rahatlatacaktır. Kanser sonrası iş hayatının daha kaliteli geçirilebilmesi için kanıt dayalı çalışmalar yapılmalı, rehabilitasyon programları geliştirilmeli ve bu konuda araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akın, S. (2020). Kanser Tedavisinin Geç Etkileri. İçinde: Onkoloji Hemşireliği, Ed: Can G. Nobel Tıp Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul, s: 1243-1257.
- Amir, Z., Neary, D. & Luker, K. (2008). Cancer survivors' views of work 3 years post diagnosis: A UK perspective. *Europa Journal of Oncology Nursing*, 12(3), 190-197.
- Arndt, V., Gallenkamp, L. K., Bertram, H., Eberle, A., Holleczeck, B., Pritzkeleit, R., Waldeyer-Sauerland, M., Waldmann, A., Zeissig, S. R., Doege, D., Thong, M. S. Y. & Brenner, H. (2019). Return to work after cancer. A multi-regional population-based study from Germany. *Acta Oncologica*, 58(5), 811-818.
- Aydın, A. (2020). Sağlık alanının gereksinimleri ve yaşadıkları sorunlar. İçinde: Onkoloji Hemşireliği. Ed: Can G. Nobel Tıp Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul, s.1069-1074.
- Bae, K. R., Kang, D., Yi, J. Y., Ahn, Y., Kim, I. R., Kweon, S. S., Ahn, J. S., Nam, S. J., Shim, Y. M., Chun, M., Heo, J. & Cho, J. (2020). A return-to-work intervention protocol directed at cancer patients (self-assessment, tailored information & lifestyle management for returning to work among cancer patients, start): A multi-center, randomized controlled trial. *Contemporary Clinical Trials Communications*, 19, 100633.
- Baykara, O. (2016). Kanser tedavisinde güncel yaklaşımlar. *Balikesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 154-165.
- Berger, I., Beck, L., Jones, J., MacEachen, E. & Kirsh, B. (2020). Exploring the needs of cancer survivors when returning to or staying in the workforce. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 30(3), 480-495.
- Bjerkset, E., Röhrl, K. & Bredal, I.S. (2020). Symptom cluster of pain, fatigue, and psychological distress in breast cancer survivors: prevalence and characteristics. *Breast Cancer Reserch Treatment*, 180(1), 63–71, doi: 10.1007/s10549-020-05522-8.
- Boelhouwer, I. G., Vermeer, W. & van Vuuren, T. (2021). The associations between late effects of cancer treatment, work ability and job resources: A systematic review. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 94(2), 147-189.
- Butow, P., Laidsaar-Powell, R., Konings, S., Lim, C. Y. S. & Koczwara, B. (2020). Return to work after a cancer diagnosis: a meta-review of reviews and a meta-synthesis of recent qualitative studies. *Journal of Cancer Survivorship*, 14(2), 114-134.
- Chen, Y. Y., Wang, C. C., Wu, W. T., Lai, C. H., Ho, C. L., Hsu, Y. Y. & Chen, W. L. (2020). Trajectories of returning to work and its impact on survival in survivors with oral cancer: A 5 year follow up study. *Cancer*, 126(6), 1225-1234.
- Connolly, S., Russell, H. & Henry, E. (2021). Returning to employment following a diagnosis of cancer: An Irish survey. *Economic and Social Research Institute (ESRI) Research Series*, 103.
- Çelik, F. & Bektaş, H. (2020). Onkolojide yeni bir tedavi yöntemi: elektrokemoterapi uygulaması. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 7(2), 194-8. doi:10.5222/HEAD.2020.92679.
- de Boer, A. G., Torp, S., Popa, A., Horsboel, T., Zadnik, V., Rottenberg, Y., Bardi, E., Bultmann, U. & Sharp, L. (2020a). Long-term work retention after treatment for cancer: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Cancer Survivorship*, 14(2), 135-150.
- de Boer, A. G., Greidanus, M. A., Dewa, C. S., Duijts, S. F. A. & Tammaing, S. J. (2020b). Introduction to special section on: Current topics in cancer survivorship and work. *Journal of Cancer Survivorship*, 14(2), 101-105.
- de Jong, M., Tammaing, S. J., de Boer, A. G. & Frings-Dresen, M. H. (2016). Quality of working life of cancer survivors: Development of a cancer-specific questionnaire. *Journal of Cancer Survivorship*, 10(2), 394-405.
- Dewa, C. S., Trojanowski, L., Tammaing, S. J., Ringash, J., McQuestion, M. & Hoch, J. S. (2018). Work-related experiences of head and neck cancer survivors: an exploratory and descriptive qualitative study. *Disability and Rehabilitation*, 40(11), 1252-1258.
- DPhil, J. E., Butow, P., Lai-Kwon, J., Nekhlyudov, L., Rynderman, M. & Jefford, M. (2022). Management of common clinical problems experienced by survivors of cancer. *The Lancet*, 399(10334), 1537-1550.
- Duijts, S. F., van Egmond, M. P., Gits, M., van der Beek, A. J. & Bleiker, E. M. (2017). Cancer survivors' perspectives and experiences regarding behavioral determinants of return to work and continuation of work. *Disability and Rehabilitation*, 39(21), 2164-2172.
- Greidanus, M. A., de Boer, A. G., de Rijk, A. E., Tiedtke, C. M., Dierckx de Casterlé, B., Frings-Dresen, M. H. W. & Tammaing, S.J. (2018). Perceived employer related barriers and facilitators for work participation of cancer survivors: A systematic review of employers' and survivors' perspectives. *Psycho Oncology*, 27(3), 725-733.
- Güçlüel, Y. Ö. & Can, G. (2022). Kanser sonrası yaşamın yönetimi, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11 (1), 363-370.
- Hamzah, S. R. A., Musa, S. N. S., Muda, Z. & İsmail, M. (2020). Quality of working life and career engagement of cancer survivors: the mediating role of effect of disease and treatment. *European Journal of Training and Development*, 45(2), 181-199.
- Jones, J. M., Fitch, M., Bongard, J., Maganti, M., Gupta, A., D'Agostino, N. & Korenblum, C. (2020). The needs and experiences of post-treatment adolescent and young adult cancer survivors. *Journal of Clinical Medicine*, 9(5), 1444.
- Kızır, A. & Güveli, M. E. (2020). Radyoterapi. İçinde: Onkoloji Hemşireliği. Ed: Can G. Nobel Tıp Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul, s, 103-111.
- Klaver, K. M., Duijts, S. F., Engelhardt, E.G., Geusgens, C. A. V., Aarts, M. J. B., Ponds, R. W. H. M., van der Beek, A.J. & Schagen, SB. (2020). Cancer-related cognitive problems at work: experiences of survivors and professionals. *Journal of Cancer Survivorship*, 14(2), 168-178.

Özer Güçlüel ve Kendirkıran: Kanser tedavisi sonrası iş yaşamı

- Kline, R. M., Arora, N. K., Bradley, C. J., Brauer, E. R., Graves, D. L., Lunsford, N. B., McCabe, M. S., Nasso, S. F., Nekhlyudov, L., Rowland, J. H., Schear, R. M. & Ganz, P. A. (2018). Survivorship care after cancer treatment - summary of a 2017 National Cancer Policy Forum Workshop. *Journal of the National Cancer Institute*, 110(12), 1300–1310.
- Kong, Y. C., Rauf, N., Subramaniam, S., Bustamam, R. S., Wong, L. P., Ho, G. F., Zaharah, H., Mellor, M., Yip, C. H. & Bhoo-Pathy, N. (2021). Working after cancer: In-depth perspectives from a setting with limited employment protection policies. *Journal of Cancer Survivorship*, 5, 706–712.
- Laidsaar-Powell, R., Konings, S., Rankin, R., Koczwara, B., Kemp, E., Mazariego, C. & Butow, P. A. (2019). A meta-review of qualitative research on adult cancer survivors: Current strengths and evidence gaps. *Journal of Cancer Survivorship*, 13, 852–889.
- Menhert, A. (2011). Employment and work-related issues in cancer survivors. *Critical Reviews in Oncology/Hematology*, 77(2), 109-130, doi:10.1016/j.critrevonc.2010.01.004.
- Rowland, J. H., Mollica, M. & Ken, E. E. (2019). Survivorship. in: *Abeloff's Clinical Oncology*. Edits: Niederhuber, J.E., Armitage, J., Doroshow, J., Kastan, M. & Tepper, J. Elsevier, New York, 732-741.
- Shapiro, C. L. (2018). Cancer survivorship. *New England Journal of Medicine*, 379(25), 2438-2450. doi: 10.1056/nejmra1712502.
- Siegel, R., Miller, K. D., Fuchs, H. E. & Jemal, A. (2022). Cancer statistics, CA: A Cancer Journal for Clinicians. 72(1), 7-33.
- So, S. C., Ng D. W. L., Liao, Q., Fielding, R., Soong, I., Chan, K. K. L., Lee, C, Ng, A. W. Y., Sze, W. K., Chan, W. L., Lee, V. H. F. & Lam, W. W. T. (2022). Return to work and work productivity during the first year after cancer treatment. *Frontiers in Psychology*, 13, 866346.
- Tamminga, S. J., Frings-Dresen, M. H. & de Boer, A. G. (2020). Long-term employment status and quality of life after cancer: a longitudinal prospective cohort study from diagnosis up to and including 5 years post diagnosis, *Work*, 66(4), 901-907.
- Troeschel, A. N., Leach, C. R., Shuval, K., Stein, K. D. & Patel, A. V. (2018). Physical activity in cancer survivors during "re-entry" following cancer treatment. *Preventing Chronic Disease*, 24(15), 417-432.
- Üzüm, G. & Nehir, S. (2019). Kanser hastalarında psikoeğitimin problem çözme becerisine etkisi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(1), 75-81.
- Viseux, M., Tamminga, S. J., Greidanus, M. A, Porro, B., Roquelaure, Y. & Bourdon, M. (2022). Enhancing emotional skills of managers to support the return to work of cancer survivors: A research opinion focusing on value, Feasibility and Challenges. *Frontiers in Psychology*, 13, 910779.
- Yoshikawa E., Nishikido N., Sasaki M., Ito M., Watai I., Sudo J. & Mochizuki, M. (2019). Development of an occupational health nurse's guidebook to promote the balance between cancer treatment and work. *Environmental and Occupational Health Practice*, 1(2), 31-38.
- Watson, L., Lambert, L., Chapman, K. & Fitch, M. I. (2020). Improving the outcomes for cancer survivors in Canada: An interactive approach to competency development using the newly released cano/acio survivorship manual. *Canadian Oncology Nursing Journal*, 30(4), 321–326.
- Wolters, M. D. J., Leensen, M. C. J., Groeneveld, I. F., Frings-Dresen, M. H. W. & de Boer, A. G. E. M. (2019). Longitudinal associations between fatigue and perceived work ability in cancer survivors. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 29(3), 540-549.
- Zamanzadeh, V., Valizadeh, L., Rahmani, A., Zirak, M. & Desiron, H. (2018). Cancer survivors' experiences of return to work: a qualitative study. *Psychooncology*, 27(10), 2398-2404.
- Resmi Gazete, (2011). Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, sayı 27910. <https://www.resmigazete.gov.tr/>.